

Agustín Rubio Vela. *Joanot Martorell y el condado de Dénia. Una clave en el "Tirant"*. València: Gràfiques Papallona, 2010. 124 pag. ISBN: 978-84-614-5025-1

Reviewed by Julia Butinyà
UNED

Una petita introducció de 3 pàgines, datada el 8 de novembre de 2010, ens situa davant una investigació que compta amb l'objectivitat i rigorositat que requereix tot treball històric de caire científic, ja que explica amb transparència i exactitud l'estat de la qüestió al voltant de la qual es desenvolupa l'estudi i el motiu del llibre. Cal començar dient que el llibre en qüestió es podrà consultar a la biblioteca virtual Miguel de Cervantes, ja que l'edició en paper es redueix a 100 exemplars, no venals.

L'autor, Agustín Rubio Vela, d'origen andalús i una llarga ciutadania valenciana, ha destacat per les seves importants aportacions a la història medieval del regne de València, d'impagable qualitat. En l'estudi que ara publica, Rubio Vela parteix d'unes paraules de Riquer (1995) quant a la redacció del *Tirant* "en una València lliure de los horrores de la guerra", entre els anys 1460 i 1465. Ara bé, aquestes paraules semblen esfondrar-se davant investigacions posteriors: d'una banda, la important documentació aportada per Villalmanzo i Chiner (1992-95) deixava quasi buit d'informació el període del darrer decenni de vida de Joanot Martorell; d'altra banda, Jaume Turró (2002) identificà l'autor del *Tirant* amb "un Joanot Martorell que fue *escribà de ración y trinxant* de Carlos de Viana, tras cuya muerte pasó al servicio del Condestable", circumstància que suposaria el seu arrenclament contra el rei Joan II i podria explicar el reconeixement del conestable de Portugal com a monarca legítim (1463) que sembla deduir-se de la dedicatòria de la novel·la al "rei expectant don Ferrando de Portugal".

Ara bé, el fet de col·locar-lo al bell mig del conflicte civil català ens situaria davant un cas excepcional entre els membres de l'estament militar del regne de València, fidel de manera gairebé unànim a Joan II, com ja remarcà Hauf en la magnífica (i modèlica, segons qualificació del nostre estudiós ací ressenyat) edició del *Tirant lo Blanch* (2008).

L'aclariment del que pareix un embull se'ns anuncia al darrer paràgraf d'aquesta breu introducció, ja que Rubio Vela ha trobat un document –que ha pogut confirmar per altres mitjans i que ací es presenta a l'apèndix núm. 5–, el qual li ha permès desdoblar la personalitat del novel·lista: hi hauria un Joan Martorell, procurador del

comte de Dénia, autor real del *Tirant*, diferent del Joan Martorell, també valencià, servidor del príncep de Viana.

Així doncs, abans de tot, volem donar tot el relleu al procés de la troballa, que Rubio Vela sintetitza en la seva introducció, i a la seva manifestació, com a mostra del *savoir faire* pel que fa al procediment investigador, fet que, bé que hauria de ser normal, no ho és als nostres dies. Rubio Vela hi manifesta que, justament poc abans d'intervenir en el congrés internacional sobre el *Tirant*, que la Institució Alfons el Magnànim celebrà a València el setembre del 2010, havia reorientat el seu treball cap a la recerca de la identitat de l'autor del *Tirant*: "En los minutos previos a mi intervención informé al profesor Antoni Ferrando, a propuesta del cual yo estaba allí, del cambio de orientación de la ponencia: no sería una visión genérica de la Valencia cuatrocentista como contexto del autor, sino que abordaría la cuestión de su identidad". I clou tot seguit amb una síntesi expressiva del que és el mateix llibre: "Estas páginas contienen los resultados de la investigación documental y de la nueva lectura de la obra, realizada desde el conocimiento de lo que considero que fue –creo que fundamentalmente– el verdadero entorno geográfico, humano y político del autor de *Tirant lo Blanch* entre los años 1460 y 1463: el condado de Dénia".

Ara hem de fer un incís per tal de comentar que si Rubio tenia encarregat parlar de la València quatrecentista és perquè n'és un bon coneixedor; basti remetre's als treballs seus que dóna a la bibliografia en aquest llibre, entre els quals destacaria el que estudia l'escrivania municipal valenciana als segles XIV-XV (1995), el que aborda les relacions d'Alfons de Borja amb la ciutat de València (2000), el que tracta de la sublevació de Jaume d'Urgell i els valencians (2001); però sobretot cal afegir el molt important recull de l'*Epistolari de la València medieval* (amb dos volums, corresponents al segle XIV i XV; editats en 1985 i 2003 respectivament), obra que -tot i que no la inclou ací citada- és una joia com a font sociològica i de coneixement de la realitat més íntima de la vida valenciana de l'època. Per tant, el nostre historiador és, sens dubte, un dels experts més qualificats en la València medieval.

Els títols dels capítols amb els punts estudiats són: I: Una identificación discutible; II: Joan Martorell en el condado de Dénia; III: Contexto histórico y círculos políticos; IV: El condado de Dénia entre 1454 y 1463; V: El autor y el procurador; VI: Sobre el infante de Portugal.

Al primer, s'exposa el trastamarisme de la família Martorell, que faria incomprendible i contradictòria l'actitud darrera de la biografia d'un enemic de Joan II, val a dir si l'autor fos de signe polític contrari; per tant, difícilment es podria identificar el Martorell autor de *Tirant* amb l'*escrivà de ració*. El pare de Joanot va viure de prop la victòria de la batalla de Morvedre i la sentència de Casp, i a Nàpols el mateix Joanot es va beneficiar dels favors del Magnànim, gràcies al seu parent Francesc Martorell, secretari del monarca; encara gaudia de la proximitat de l'infant Enric i de la reina Maria, que li era favorable.

Més encara, Rubio descarta que l'autor del *Tirant* fos el servidor del príncep de Viana, perquè no consta mai com a *miles* o cavaller, condició que sí que tenia el

novel·lista. Amb tot, l'honestetat de tota investigació li fa comentar -ahora que invalida aquests arguments altres que podrien oposar-s'hi, com ara que l'*escrivà de ració* aparegui com a honorable o mossèn a causa de l'alt reng com a funcionari amb missions diplomàtiques.

En canvi, altres fonts aportades documenten el 1461 un “caballero y procurador del Condado de Denia y Xàbia, mosén Juan Martorell...”, mentre que l'homònim i pretesament identificat amb el novel·lista per Turró era un simple *escrivà de ració* del de Viana. Són doncs posicions antitètiques. El primer vigilava les costes, exercia justícia, en conformitat amb el document de l'apèndix: “Los jurats de Valencia informan a los de Morvedre del avistamiento frente a Xàbia de los galeras y un bergantín, probablemente provenzales, noticia que mossén Joan Martorell, procurador general de la villa y condado de Denia, había comunicado por carta a los de Cullera” (p. 101). I el segon militava en l'oposició a Joan II, és a dir, en el bàndol contrari al del procurador.

El capítol següent (III) tracta de les personalitats que tenien en possessió el comtat: “Fernando de Rojas y Diego de Sandoval, hijos de Diego Gómez de Sandoval, conde de Castro, que fue el titular durante casi un cuarto de siglo, desde 1431 hasta su muerte en septiembre de 1454”. I hi aporta l'argumentació que subscriu la seva proposta d'escissió dels dos Joans Martorells, mitjançant cròniques, episodis bèl·lics, la tibantesa amb Castella, viatges i relacions del cavaller Joan Martorell, etc. Fets tots ells, que no donaríem a l'abast a resumir en una ressenya sintètica i que mostren a les clares els interessos enfrontats d'uns i altres, cosa que fa impossible d'ajuntar totes dues persones en una sola. Així veiem que l'incidente de Xiva de 1449 situa mossèn Joan Martorell entre la noblesa valenciana pròxima als grans de Castella exiliats.

S'hi detallen els anys d'activitat de mossèn Joan Martorell a Dénia, des de finals de 1459 fins a finals de 1462 –ja que en 1463 era quelcom nominal, en passar el poder al govern de la ciutat de València–, així com els fils històricopolítics, sempre sobre la incoherència entre la seva fidelitat ideològica i política i la seva pretesa militància: “Si este Joanot Martorell fuese el *escrivà de ració* del príncipe Carlos –como cree Turró– no tendría sentido que su enemigo significado consiguiera una disposición suya tan favorable de Juan II, precisamente en uno de los momentos más críticos del reinado. El documento es prueba de que alguien con bastante influencia ante el soberano había conseguido en tan agitadas fechas [1461, estando a la sazón el de Viana en prisión] la gracia para Joan y Jaume Martorell” (pp. 69-70).

És ben curiós el punt en què es rebutja, a tall de contraprova, la informació procedent del *Dietari del capellà del Magnànim* (pp. 63-64), bo i documentant que no fou encomanat el castell de Dénia a mossèn Joan Martorell el 1466 –com consta en aquella font–, perquè en aquella data el novel·lista ja havia mort.

Al capítol V, amb raons sòlides, defensa el que tothora denomina hipòtesi –dins del joc estrictament i escrupolosament científic del nostre investigador–: que la novel·la fou escrita pel mossèn Joan Martorell que va ser procurador general del comtat de Dénia entre 1460 i 1463. De bon començament hi presenta la coherència de

la data d'inici del *Tirant* (2 de gener del 1460) amb la seva estada a Dénia (a la segona meitat de 1459 o poc després), d'acord amb la permanència tranquil·la al llarg de tres anys més. Tot això ho rubrica amb l'anàlisi de símbols, aspectes onomàstics i al·lusions críptiques que poden estranyar als no acostumats als jocs que varen començar els humanistes d'amagar i ensenyar els significats amb enginy i art. Així trobem sospites tan curioses com que la bella princesa Ricomana pugui ser anagrama de Ioana Manrique, l'esposa de Fernando de Rojas, comte de Dénia.

A l'últim, remata l'atenció al conestable de Portugal, mostrant que no podia ser rei expectant ni de Portugal ni d'Aragó ni de cap altre regne peninsular, ans tan sols d'un país nordafricà, a on es va veure llançat en les seves activitats bèl·liques; el títol com a expectant, encara, pot expressar un desig, com altres casos semblants atesten.

L'apèndix consta de 12 documents que han donat suport a les argumentacions. Amb tot, al meu parer, al marge d'aquests fonaments, hi ha un fet psicològic i sociològic de molt de pes i que ens ha advertit a l'avançada l'autor de la investigació, que és l'estada tranquil·la a Dénia per part d'un cavaller actiu i bregós, la qual pot explicar fàcilment la dedicació a una afició, la d'escriure artísticament una obra de ficció; situació semblant a la de Bernat Metge, ja que no podia haver escrit *Lo somni* des de la presó o en marges estrets de temps i sota una situació angoixosa. El gran diàleg –he insistit repetidament– havia d'haver estat concebut de temps enrere, ja que enmig del destret no hi ha manera de construir obres d'aquesta magnitud.

I una darrera reflexió, a favor també de la disjunció dels Joanots: si bé no podem estar mai segurs que les pistes no ens puguin conduir de nou a un error, el rigor i rectitud que hem començat valorant exclouen la tergiversació o els prejudicis. Encara més, observo que la coherència de plantejaments presideix tot el treball de Rubio, i, si bé és cert que la condició o qualitat de ser coherent no es pot considerar una llei científica, és evident que és patrimoni del terreny propi de la raó i, sobretot, del de l'ètica.